

EWA MAJ

<https://orcid.org/0000-0002-7295-1759>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Polska)

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland)

Biografia niezwykła: Hanna Chrzanowska, poetka, publicystka, pielęgniarka, błogosławiona Kościoła katolickiego¹

Streszczenie

Biografia niezwykła dotyczy postaci szczególnej, która stała się wzorcem moralnym. Umożliwia ukazanie osoby charyzmatycznej o nietuzinkowym potencjale intelektualnym, artystycznym, zawodowym. Wybór postaci Hanny Chrzanowskiej wynika z jej osiągnięć, które sprawiły, że została błogosławioną Kościoła katolickiego. Miała twórczą osobowość, była pisarką i poetką, pisała fachowe artykuły publicystyczne, ale nade wszystko kształtowała metodykę pielęgniarstwa społecznego. Była prekursorką domowej opieki nad chorymi. Dbła o ich podmiotowość, łączyła deontologię zawodową z przestrzeganiem etyki religijnej. Jej postawa imponowała świeckim i duchownym, wśród których był biskup Karol Wojtyła.

Słowa kluczowe: błogosławiona Hanna Chrzanowska, biografia niezwykła, charyzma, pielęgniarstwo społeczne.

¹ Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu „Społeczna odpowiedzialność nauki II”.

AN EXTRAORDINARY BIOGRAPHY: HANNA CHRZANOWSKA, POET, PUBLICIST, NURSE, BLESSED OF THE CATHOLIC CHURCH

Abstract

An extraordinary biography concerns a special figure who became a moral model. It allows for the portrayal of a charismatic person with extraordinary intellectual, artistic, and professional potential. The choice of Hanna Chrzanowska stems from her achievements, which led to her becoming a Blessed of the Catholic Church. She possessed a creative personality, was a writer and poet, wrote professional journalistic articles, but above all, she shaped the methodology of community nursing. She was a pioneer of home care for the sick. She cared about their subjectivity and combined professional deontology with observance of religious ethics. Her demeanour impressed lay and clergy alike, including Bishop Karol Wojtyła.

Keywords: Blessed Hanna Chrzanowska, extraordinary biography, charisma, social nursing

Wstęp

Zainteresowanie biografistyką wynika z atrakcyjności poznawczej, wydawniczej, komercyjnej. Wprawdzie święty Augustyn sformułował opinię: „Jakże skwapliwie ludzie badają cudze życie, a jak się opieszale zabierają do naprawy swojego”, niemniej badanie biografii przynosi satysfakcję naukową, skłania do pogłębienia refleksji o meandrach życia społecznego w wymiarze jednostkowym oraz grupowym². Biografistyka stanowi rezultat dociekań w perspektywie wielu dyscyplin naukowych, a z tego wynika, że biografia może być: antropologiczna, historyczna, literacka, polityczna, psychologiczna, socjologiczna, teologiczna. Pozwala zatem na zastosowanie różnych tradycji teoretycznych i szkół metodologicznych.

Podjęcie badania do opracowania biografii wiąże się z ustaleniem sposobu opisu życia jednostki bądź grupy. W wypadku biograficznego ujmowania grupy na poziomie: 1) makrostrukturalnym powstaje obraz pokolenia, zawierający panoramiczny przegląd życiorysów. Sprzyja wychwyceniu wspólnego motywu działalności

² Św. Augustyn, *Wyznania*, przeł. Zygmunt Kubiak, (Kraków: Znak, 1995), 211.

w perspektywie stereotypowych cech generacyjnych³; 2) mezo-strukturalny, w ramach którego dochodzi do rekonstrukcji portretu zbiorowego konkretnej grupy – dokonuje się prozopograficznego ujęcia losów jednostek ludzkich w perspektywie pochodzenia społecznego, rodowodu, wieku, płci, wykształcenia, przebiegu kariery zawodowej⁴; 3) poziom mikrostrukturalny oznacza, że odtwarza się grupowy wizerunek środowiskowy, ulokowany w określonych segmentach społeczeństwa⁵.

Prezentacja jednostkowych losów ludzkich obok niezbędnej faktografii zawiera także charakterystykę osobowości oraz interpretację dorobku, nierzadko mieści też tło społeczne ze szczególnym uwzględnieniem otoczenia społecznego w postaci rodziny, a także statusu zawodowego, pozycji materialnej⁶. Używa się osi diachronicznej, żeby osadzić konkretny życiorys w perspektywie zmienności czasu, śledzenia motywów biograficznych czy ustalenia okoliczności wyborów dróg postępowania. Na ogół uwzględnia się uszczegółowione dane o życiu i działalności obiektu zainteresowania. Twórca typologii biografistyki André Maurois, francuski pisarz, wyodrębnił dwa rodzaje biografii. Pierwszy rodzaj stanowią biografie dokumentacyjne (*biographie factuelle*), a więc źródłowe, poparte starannie dobranym i precyzyjnie eksplorowanym materiałem badawczym. Drugi rodzaj dotyczy biografii zbeletryzowanych (*biographie romancée*), mających styl i konstrukcję literacką⁷. Nierzadko przybierają postać esejów. Postmodernistyczne podejście do kultury pisarstwa biograficznego zastosował Alain Buisine, autor pojęcia „biofikcje”⁸. Zwrócił uwagę na zjawisko kreowania opowieści biograficznej bez balansu między faktografią a zmyśleniem. Ten typ biografii cechuje się literackością i fabularyzacją danych życiorysowych.

³ Bohdan Cywiński, *Rodowody niepokornych*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010).

⁴ Ewa Maj, *Dziennikarki prasy dla kobiet w Polsce 1918–1939. Portret zbiorowy na podstawie publicystycznego samoopisu*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020).

⁵ Małgorzata Dajnowicz i Maria Bauchrowicz-Tocka, „Biografie znane i nieznanne w rzeczywistości PRL. Bohaterki tekstów i ich wizerunek upowszechniany w periodyku dla kobiet «Zwierciadło» (1957–1989)”, *Biografistyka Pedagogiczna*, nr 4, 2025, 63–82.

⁶ Elżbieta Dubas, „Wokół biografii rodzinnej i jej badania. Refleksje wprowadzające”, w: Elżbieta Dubas, Arkadiusz Wasiński, Aneta Słowik (red.), *Biografie rodzinne i uczenie się*, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021), 15–25.

⁷ André Maurois, *Aspects de la biographie*, (Paris: Au Sans Pareil, 1928).

⁸ Alain Buisine, „Biofictions”, *Revue des Sciences Humaines. Le Biographique*, nr 224, 1991, 7–13.

Różnorodne praktyki narracyjne pozwalają na systematykę biografii: 1) oficjalna, służbowa bądź prywatna – w zależności od celu tworzenia *curriculum vitae*; 2) naukowa *versus* popularna, esejistyczna; 3) biografia w kontekście autobiografii, będącej osobistą opowieścią o własnym życiu; 4) przekrojowa – detaliczna; 5) zobiektywizowana w zestawieniu z biografią sylwiczną oraz hagiografią. Uwaga biografia skupia się na głównej postaci, niekiedy skontrastowanej z sylwetką protagonisty bądź nieobiektywnego narratora, dzielącego się z odbiorcami swoimi emocjami⁹. Wyróżnia się ponadto biografia pretekstowa, w której bohater/bohaterka dociekań badawczych jest tłem dla poznania zjawisk historycznych, politycznych bądź społecznych.

Rekonstruowanie jednostkowego życiorysu wymaga koncentracji uwagi na wybranej osobie, co zachęca do zwięzłości wypowiedzi autorskich. Przykład dał Lytton Strachey, brytyjski pisarz, współtwórca nowej formy biografistyki, odchodząc od pisania długich, rozwlekłych biografii i położenia nacisku na komponent faktograficzności. Istotne znaczenie ma wymóg, jakim jest utrzymanie dystansu biografy do opisywanego obiektu oraz zachowanie „niezależnej postawy duchowej”¹⁰. O typie kultury biografii decyduje postawa badacza. Można wyróżnić dwa jej rodzaje. Postawa pierwsza polega na chronieniu dobrej pamięci o postaci poddawanej procedurze biograficznej. W wersji skrajnej uwidacznia się gotowość do przemilczania, zamazywania niepożądanych treści, co skutkuje powstaniem biografii ocenzonej, panegirycznej¹¹. W tak tworzonej opowieści uwypuklone zostały pozytywne właściwości faktyczne bądź przypisane bohaterowi/bohaterce jak dobrotliwość, prostolinijność, szlachetność. Utrwalanie obrazu stereotypowego towarzyszy procesom legendotwórczym, użytecznym przy kreowaniu

⁹ Magda Karkowska, *Biografia i tożsamość. Wybrane zagadnienia teoretyczne*, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2025). Poza wzmiankowaną systematyką znajdują się ujęcia niekonwencjonalne, gdy powstaje biografia, która dotyczy nie jednostki ludzkiej, lecz zjawisk krajobrazowo-przyrodniczych. W takiej sytuacji zainteresowanie musi wzbudzić biografia rzeki jako dzieło szczególne, ale dające czytelnikom wiele satysfakcji przy poznawaniu dziejów Wisły w perspektywie historycznej, kulturowej, biologicznej, zob.: Andrzej Chwałba, *Wisła. Biografia rzeki*, (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2023). Personifikacja rzeki sprawiła, że faktycznie można było pozwolić sobie na zastosowanie pojęcia „biografia”. Tego typu wyjątek potwierdza atrakcyjność biografistyki, której oblicze bywa niejednorodne.

¹⁰ Lytton Strachey, *Eminent Victorians*, (London: Chatto and Windus, 1929).

¹¹ Elżbieta Dubas i Justyna Sztobryn-Bochomulska, „Wokół sytuacji trudnych w biografii – wprowadzenie”, w: eadem (red.), *Sytuacje trudne w biografii*, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2025), 7–10.

narodowego panteonu herosów. Postawa druga wynika z gotowości do „odbrązowienia” postaci¹². Przybiera formę biografii skandalizujących.

W literaturze przedmiotu znajdują się refleksje na temat nieatrakcyjności metodologicznej towarzyszącej sporządzaniu biografii. Spotyka się wzmianki dotyczące anachronizmu badawczego związanego z rekonstruowaniem cudzego życia, zaglądaniem w prywatność, sięganiem do dokumentu osobistego¹³. W wypadku biografii naukowej ufność źródłowa musi zostać zredukowana do niezbędnego minimum. Podstawę źródłową poniższego artykułu dały bogate i zróżnicowane dokumenty, wśród których znalazł się pamiętnik H. Chrzanowskiej, dopełniony wspomnieniami osób z najbliższego otoczenia¹⁴. Przy korzystaniu z nich należało starannie przestrzegać zasad krytycyzmu naukowego. Sceptycyzm poznawczy polega między innymi na tym, że badacz pamięta o bezrefleksyjności danych z egodokumentu, co wymaga dokładniejszego ich konfrontowania ich z innymi źródłami. Szczególna ostrożność badawcza powinna towarzyszyć oglądowi danych zaczerpniętych z kolektywnej pamięci osób najbliższych, wywodzących się z kręgu rodziny, przyjaciół czy współpracowników osoby poddawanej naukowemu opiniowaniu¹⁵. Przy zachowaniu procedury naukowej wykorzystano artykuły biograficzne Aliny Rumun, współpracowniczkę i przyjaciółkę H. Chrzanowskiej, sięgnięto do wspomnień Heleny Matogi, uczennicy Chrzanowskiej, wicepostulatorki jej procesu beatyfikacyjnego. Były to bezcenne materiały źródłowe, ponieważ pochodziły od osób, które miały okazję znać i współpracować z bohaterką niniejszego artykułu.

Nadmienionemu poczuciu (nie)atrakcyjności sporządzania biografii towarzyszą wypowiedzi o znaczeniu metody biograficznej będącej jakościową metodą użyteczną w naukach humanistycznych i społecznych¹⁶. Istotne jest stosowanie procedury, dzięki

¹² Tadeusz Żeleński-Boy, *Brązownicy*, (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1930).

¹³ Katarzyna Kaniowska et al., „Różne oblicza biografistyki”, *Łódzkie Studia Etnograficzne*, nr 64, 2025, 175–193.

¹⁴ Hanna Chrzanowska, *Pamiętniki, listy, notatki*, oprac. Alina Rumun, Marzena Florkowska, (Kraków: Wydawnictwo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych im. Hanny Chrzanowskiej, 2018).

¹⁵ Julia Shaw, *Oszustwa pamięci*, przeł. Anna Cichowicz, (Warszawa: Wydawnictwo Amber, 2022).

¹⁶ Agnieszka Grondas i Katarzyna Waniek, „Metoda biograficzna w naukach społecznych – trendy i kontrowersje. Wstęp”, *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2026, 3–8.

której możliwe jest ustrukturyzowanie historii życia. Przy tej okazji mogą pojawiać się błyskotliwe refleksje biografy o postaci poddawanej opiniowaniu¹⁷. Metodyka pracy biografy jest uzależniona od sposobu prezentacji postaci i metody (re)konstruowania życiorysu: 1) model „od deski do deski” – dążenie do kompletności obrazu postaci; porządek temporalny; ewolucja postawy; 2) wybór kluczowej sceny z życia jednostki ludzkiej jako dygresji; 3) wykorzystanie anegdoty z życia człowieka i osnucie opowieści wokół tej anegdoty – zjawisko „legendowego dyskursu”; 4) kontekstualność – zestawienie postaci z tłem epoki, społeczeństwa, generacji, grupy.

Hanna Chrzanowska – osobowość niezwykła

Biografia oznacza, że wybrany obiekt znajduje się w centrum zainteresowania badacza ukrytego w cieniu. Daje poczucie wtórności, gdyż biograf „świeci odbitym światłem”, bazując na wielkości bohatera i potencjale w nim tkwiącym. W tym wypadku badacz jest rzemieślnikiem, a nie kreatorem, ma rzetelnie zrekonstruować rzeczywistość społeczną. Szczególnie istotną rolę spełnia w wypadku rekonstruowania życia i twórczości osoby, której biografia spełnia wymogi niezwykłości. Taka postać ma dorobek życiowy, poparty autorytetem społecznym. Poddaje się opiniowaniu kogoś, kto „niezwykłość” ma udokumentowaną formalnymi dowodami. Tym samym dobór obiektu badań następuje wskutek zastosowania kryteriów jak atrakcyjność poznawcza, model życia, osobowość, a ponadto dokonania godne najwyższego podziwu.

Przykład indywidualnego wzorca życia wyjątkowego dała Hanna Chrzanowska, której uzdolnienia literackie powiązane z wrażliwością społeczną przyczyniły się do wykreowania modelu pielęgniarstwa szczególnego (społecznego, parafialnego), które wiodło do pozycji błogosławionej Kościoła katolickiego. W powyższym zdaniu znalazła się kwintesencja niezwykłej biografii, ponieważ dotyczyła osoby fascynującej, godnej wielokrotnego upamiętnienia.

¹⁷ Bywa, że opiniowanie bohatera/bohaterki biografii wywołuje mieszane odczucia. Dał temu wyraz książd Adam Boniecki, który znał H. Chrzanowską, dlatego przy okazji lektury jednej z książek jej poświęconych sformułował refleksję: „nieraz irytują mnie biograficzne książki o ludziach, których znałem, bo autorom, zwłaszcza jeśli swego bohatera osobiście nie znali, często umyka coś, co stanowiło trudną do zdefiniowania specyfikę danej osoby”, Adam Boniecki, „Córke dali na pielęgniarke”, *Tygodnik Powszechny*, nr 26, 2010, 1.

Zarazem rozmiary artykułu z jednej strony oraz wielość publikacji poświęconych H. Chrzanowskiej z drugiej strony skłaniają do sformułowania refleksji poświęconych wyłącznie wybranej faktografii, w dostatecznym stopniu pozwalającej na wyodrębnienie niektórych komponentów wzmiankowanej niezwykłości¹⁸.

Hanna Chrzanowska urodziła się 7 października 1902 r. w Warszawie. Jej rodzice Wanda Joanna *de domo* Szlenkier oraz Ignacy Chrzanowski, herbu Korab, tworzyli rodzinę zamożną, inteligentną. Ród Chrzanowskich wywodził się z ziemiaństwa z Podlasia, byli katolikami. Szczycili się spowinowaceniem z Henrykiem Sienkiewiczem oraz Joachimem Lelewalem¹⁹. Szlenkierowie natomiast należeli do sfer przemysłowych, byli spolonizowanymi ewangelikami. Mieli kontakty ze środowiskami artystycznymi²⁰. Małżonkowie Wanda Joanna oraz Ignacy Chrzanowscy stworzyli dom, w którym pielęgnowane były wartości jak etos służby społecznej, patriotyzm, szacunek dla nauki i kultury²¹. Ojciec Hanny był znanym i cenionym historykiem literatury, krytykiem artystycznym, profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wielokrotnie w prasie narodowo-demokratycznej drukowano jego teksty. Informowano o życiu zawodowym, m.in. o wykładach zagranicznych w 1937 r. Odwiedził wówczas placówki naukowe i kulturalne we Francji, Niemczech i Włoszech²². Był humanistą, miał bogaty dorobek badawczy, publikował prace naukowe i popularyzatorskie. Cenił go studenci, w których pamięci pozostał jako wybitny znawca literatury oraz świetny nauczyciel akademicki²³. Z kolei Wanda Joanna Chrzanowska, matka Hanny, miała w domu przykłady

¹⁸ Pojęcie niezwykłości towarzyszyło wielu opisom życia H. Chrzanowskiej, przykładowo zob.: Małgorzata Dziedzic, „Hanna Chrzanowska. Biografia niepospolitej pielęgniarki na tle epoki. W kręgu patriotycznej powinności i trudnych wyborów”, cz. 2, *Niepodległość i Pamięć*, nr 4, 2017, 165–194; Paweł Zuchniewicz, *Siostra naszego Boga. Niezwykła historia Hanny Chrzanowskiej*, (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2017). W tym wypadku niezwykłość była uzupełniona trawestacją tytułu dramatu Karola Wojtyły *Brat naszego Boga*.

¹⁹ Alina Rumun, „Hanna Chrzanowska”, w: Bohdan Bejze (red.), *Chrześcijaństwo*, (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1978), 346.

²⁰ Krzysztof Oktabiński, *Śladami filantropów: rzecz o rodzinie Szlenkierów i ich podwarszawskiej wilegiaturze w XIX i XX wieku*, (Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2007).

²¹ Teresa Ewa Olearczyk, „Środowisko wychowawcze rodziny Hanny Chrzanowskiej”, w: Elżbieta Osewska, Józef Stala (red.), *Rodzina w społeczeństwie – relacje i wyzwania*, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, 2019), 251–266.

²² „Ignacy Chrzanowski wykłada zagranicą”, *Kurier Poznański*, nr 147, 1937, 8.

²³ Marzena Florkowska, „Wnosił jasną smugę humoru. Profesor Ignacy Chrzanowski we wspomnieniach”, *Alma Mater*, nr 92, 2007, 29–33.

postępowania prospołecznego. Jej ojciec Karol Jan Szlenkier był przemysłowcem. Prowadził szeroką działalność filantropijną. Jego spuściznę kontynuowali spadkobiercy, którzy ufundowali gmach szkoły rzemieślniczej im. Karola Szlenkiera w Warszawie.

Atmosfera rodzinna sprzyjała duchowemu rozwojowi Hanny Chrzanowskiej²⁴. Wprawdzie nadmieniała ona, że rodzice byli niewierzący (choć w paszportach mieli wpisane: matka wyznanie ewangelicko-augsburskie, ojciec rzymskokatolickie), jednak wykazywali wrażliwość artystyczną i zmysł społeczny. Wspominała o pracowitości i solidności wyniesionych z rodzinnego domu, przypominała o postawach patriotycznych obojga rodziców oraz swojego starszego brata, Bohdana Chrzanowskiego, doktora filozofii, zwolennika antropozofii Rudolfa Steinera oraz propagatora systemu edukacji alternatywnej reprezentowanej przez pedagogikę waldorfską²⁵. Antropozofką była jego austriacka żona Fernanda (Fery) Chrzanowska *de domo* Havas, oraz córka Wanda, pedagog i reżyser teatralny. Swoje myśli ku antropozofii skierowała także Wanda Joanna, matka Hanny, która jednak zachowała odrębność światopoglądową w stosunku ich wyborów etyczno-filozoficznych.

Kontekst rodzinny był istotnym elementem zrozumienia i zaakceptowania kierunku postępowania H. Chrzanowskiej, która wychowała się w duchu uczestnictwa w życiu społecznym. Wybór drogi życiowej wynikał ze wspomnianych cech rodzinnych. Duchową mistrzynią została Zofia Szlenkierówna, kontynuatorka dobrot czynnej spuścizny Szlenkierów. Dbiała o pamięć o swoich rodzicach. W październiku 1913 r. doprowadziła do otwarcia dziecięcego szpitala im. Marii i Karola Szlenkierów w Warszawie, zabiegając o wysokie standardy opieki nad pacjentami. Uczestniczyła w procesie modernizowania zasad pielęgnacji chorych, angażując się w propagowanie i kształtowanie pielęgniarstwa świeckiego. W latach 1928–1936 była dyrektorką Warszawskiej Szkoły Pielęgniarstwa,

²⁴ Izabela Kachocka i Jerzy Janiuk, „Przemiana duchowa Hanny Chrzanowskiej”, w: Bożena Urbanek (red.), *Zawód pielęgniarstwa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, (Warszawa: Wydawnictwo Makmed, 2008), 169–176.

²⁵ Bohdan Chrzanowski uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy pt. *Podstawy logiczne „Analityki” Trentowskiego*. Zestawił filozofię wolności Rudolfa Steinera z poglądami Bronisława Trentowskiego. Praca została wydana w ramach serii Archiwum Komisji do Badania Historii Filozofii w Polsce: Bohdan Chrzanowski, *Podstawy logiczne „Analityki” Trentowskiego*, (Kraków–Warszawa: Polska Akademia Umiejętności, 1930). Propagował idee antropozofii i światopogląd ezoteryczny. Pracował jako nauczyciel gimnazjalny, specjalizując się w pedagogice waldorfskiej, która kładła nacisk na wszechstronny rozwój ucznia.

pierwszej świeckiej placówki edukacyjnej dla pielęgniarek. Znała się w składzie komitetu redakcyjnego czasopisma „Pielęgniarka Polska”, organu prasowego Polskiego Stowarzyszenia Pielęgniarek Zawodowych. Zabiegała o korzystne dla zawodu pielęgniarskiego zasady ustawy z 17 lipca 1935 r., w której określone zostały kwestie wykwalfikowania pielęgniarek. Żyła skromnie, nie zdecydowała się na założenie rodziny. Za zasługi dla profesjonalizacji pielęgniarstwa w Polsce, w tym zwłaszcza za styl uprawiania zawodu, została nazwana polską Florence Nightingale²⁶.

Powyżej przedstawiony model aktywności zawodowej i społecznej Zofii Szlenkierówny oddziaływał na Hannę Chrzanowską. Wpłynął na kierunek jej edukacji, która w jakiejś mierze była dostosowana do dorobku ciotki, ale przede wszystkim do własnych predyspozycji osobowych²⁷. Istotne też było oddziaływanie wydarzeń historycznych w XX w. Droga edukacyjna Chrzanowskiej była typowa dla jej środowiska społecznego. Najpierw odbyła naukę domową, następnie została uczennicą Gimnazjum Sióstr Urszulanek, które w 1920 r. ukończyła z odznaczeniem²⁸. Wówczas wyraziście historia Polski oddziaływała na jej wybory życiowe. Hanna odbyła kurs pielęgniarski, aby nieść pomoc żołnierzom rannym na wojnie z bolszewikami. Wprawdzie – wzorem ojca – podjęła studia polonistyczne na UJ, ale z nich zrezygnowała. Wiosną 1922 r. została słuchaczką w Warszawskiej Szkole Pielęgniarstwa. W 1924 r. pobyt na stypendium we Francji i Belgii przyczynił się do pogłębienia myśli i praktyki pielęgniarstwa społecznego. Chrzanowska miała zasługi przy kształtowaniu procedury edukacyjnej pielęgniarek. Dzieliła się z innymi swoimi kompetencjami zawodowymi. Organizowała wykłady, referaty czy prelekcje dotyczące wiedzy teoretycznej, ale również przyuczała do praktyki pielęgniarskiej. W latach 1926–1929

²⁶ Dorota Milecka, Elżbieta Garwacka-Czachor i Anna Szafran, „Zofia Szlenkier – polska Florence Nightingale”, w: Edward Białek et al. (red.), *Kobiety i medycyna. Rozprawy i szkice z historii medycyny i literatury*, t. 2, (Wrocław: Quaestio, 2024), 99–127; Władysław Szenajch, *Florence Nightingale i Zofia Szlenkierówna*, (Warszawa: Lekarski Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1946).

²⁷ W wieku dwunastu lat Hanna była hospitalizowana z powodu czerwonki, na którą zachorowała. Wówczas zapamiętała ofiarność i poświęcenie personelu pielęgniarskiego, co wpłynęło na emocjonalne podejście do zawodu, w którym widziała dowód oddania pacjentom jako osobom wymagającym szczególnej troski, Izabela Kachocka i Jerzy Janiuk, „Przemiana duchowa”, 171.

²⁸ Marzena Florkowska, *Kraków od podszewki. Śladami Hanny Chrzanowskiej*, (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2018).

była instruktorką w Uniwersyteckiej Szkole Pielęgniarek i Higienistek w Krakowie. W 1931 r. objęła funkcję asystentki dyrektorki Warszawskiej Szkoły Pielęgniarek.

Są różne techniki podwyższenia atrakcyjności biografistyki. Jedną z nich jest suspens, którego specyficznym rodzajem dla współczesnego czytelnika może być informacja, że Hanna Chrzanowska była Agnieszką Osiecką. Taki chwyt narracyjny, poparty faktami, sprawia, że biografia staje się jeszcze atrakcyjniejsza. W tym wypadku sprawa była oczywista – pod pseudonimem literackim „Agnieszka Osiecka” opublikowała powieści *Klucz niebieski* oraz *Krzyż na piaskach*²⁹. Spotkały się z życzliwym przyjęciem krytyków, którzy docenili jej umiejętności pisarskie. Adam Grzymała-Siedlecki, ceniony recenzent literacki i teatralny, recenzując *Krzyż na piaskach*, uznał, że „wraz z tym nowym, a bezspornym talentem, jakim nam się przedstawia p. Osiecka, beletrystyka nasza zyskuje autorkę o dużej kulturze artystycznej”³⁰. Równie wysoko umiejętności literackie Chrzanowskiej ocenił Jan Zamorski, publicysta i wydawca, który entuzjastycznie przyjął pojawienie się na rynku powieści Chrzanowskiej: „Nareszcie coś innego! Nie ryzostok i śmietniki, nie cynizm i używanie, nie brudy i zlewy, tylko pokazanie, że nie z samego prochu składa się człowiek, ale także i z duszy”³¹. W prasie ideotwórczej opublikowano jej nastrojowe wiersze, będące krótkimi formami literackimi. Miały postać modlitewną ze słowami: „Boże!/ Daj, niech duszę na ścieżaj roztworzę!/ Spłyn w nią świetlistym Duchem,/ Naznacz płonącym żelazem,/ Wion ognistym podmuchem!”³². Tworzyła też drobne wiersze o tematyce przyrodniczej. Występowała w nich jako narratorka tajemnic natury. Pisała: „A może tej nocy wykluły się kosa/ Na drzewie?/ A może świtanie wychynał kret/ W parowie?/ Nikt nie wie, nikt nie wie!/ Nie powiem!”³³. Angażowała się w prace popularyzatorskie, uczestnicząc w spotkaniach autorskich, biorąc udział w dyskusji po prelekcjach. Wykazywała zainteresowanie kulturą

²⁹ Agnieszka Osiecka, *Klucz niebieski*, (Warszawa: wydawca nieznany, 1934); eadem, *Krzyż na piaskach*, Warszawa: Biblioteka Polska, 1938).

³⁰ Adam Grzymała-Siedlecki, „Książka i scena”, *Kronika Polski i Świata*, nr 7, 1938, 11.

³¹ Jan Zamorski, „Książki nadesłane. Agnieszka Osiecka, *Krzyż na piaskach*. Powieść”, *Hasło Polki*, nr 3, 1938, 7.

³² Agnieszka Osiecka, „Bez tytułu”, *Myśl Narodowa*, nr 27, 1939, 406; eadem, „Pocieszcielko nasza”, *Myśl Narodowa*, nr 47, 1938, 725.

³³ Eadem, „Wilga woła o świecie”, *Myśl Narodowa*, nr 24, 1939, 361.

włoską³⁴. Jej publicystyka była zróżnicowana, czego wyrazem stała się książka pt. *Miłosierdzie Skargi*, wydana w 1936 r. Opisała w niej Piotra Skargę, w którym widziała twórcę i propagatora wskazówek metodycznych dla pracowników społecznych. Nadmieniała o myśli i czynie miłosierdzia chrześcijańskiego, o stowarzyszeniach dobroczynnych jak Bractwo Miłosierdzia, Bractwo św. Łazarza oraz Komora Potrzebnych czy Skrzynka św. Mikołaja³⁵.

Najważniejszą część aktywności H. Chrzanowskiej zajmowały sprawy pielęgniarstwa. Rozwijала myśli o opiece nad chorymi, przygotowywała zasady organizacji wsparcia dla pacjentów. Uwagę poświęcała ludziom samotnym i opuszczonym. Wraz z Teresą Kulczyńską opracowała podręcznik pt. *Zabiegi pielęgniarские*. Miały nie tylko doświadczenie zawodowe, ale też pewnego rodzaju paralelność losów osobistych. Kulczyńska jako ochotniczka w 1914 r. podjęła się opieki szpitalnej nad ofiarami działań wojennych. Następnie działała na froncie wschodnim, została pielęgniarką w przyfrontowym mobilnym szpitalu w Kołomyi. Podobnie jak Chrzanowska była córką naukowca – jej ojcem był docent Leon Kulczyński z UJ. Podręcznik opublikowany w 1938 r. szybko doczekał się kolejnych wydań, co świadczyło o jego znaczeniu dla adeptów pielęgniarstwa i nauczycieli zawodu³⁶. Ponadto Chrzanowska angażowała się w pracę publikacyjną na łamach czasopisma „Pielęgniarka Polska”. Jej teksty były merytoryczne, logicznie uporządkowane, poparte wiedzą źródłową, wzbogacone o materiał ilustracyjny³⁷. Dbała o to, by czytelniczki otrzymywały wiadomości praktyczne o tym, jak powstawała i rozwijała się idea pielęgniarstwa społecznego³⁸. W latach 1929–1939 pracowała jako redaktorka i współredaktorka miesięcznika. Współpracowała z Marią Starowieyską, która przyczyniła się do wzmocnienia duchowego wymiaru publikowanych treści.

³⁴ [jota], „Tak widziałem Italię”, *Kurier Poznański*, nr 528, 1937, 3.

³⁵ Hanna Chrzanowska, *Miłosierdzie Skargi*, (Kraków: Krakowskie Zakłady Graficzne i Wydawnicze, 1936).

³⁶ Hanna Chrzanowska i Teresa Kulczyńska (red.), *Zabiegi pielęgniarские*, (Kraków: Polskie Stowarzyszenie Pielęgniarek Zawodowych w Warszawie, 1938).

³⁷ Przy opisie szpitalnictwa brytyjskiego pokazywała proces profesjonalizacji pielęgniarstwa. Zwracała uwagę na myśl Florence Nightingale, która zmierzała do podniesienia rangi zawodu i „chcąc całkowicie przekształcić pielęgniarstwo, wybierała przeciw kandydatki z lepszych domów, pielęgniarka jej to musiała być «a lady»”, Hanna Chrzanowska, „Szpital w Londynie”, *Pielęgniarka Polska*, nr 2, 1938, 44. Artykuł Chrzanowskiej był zaopatrzony w bibliografię, potwierdzając, że autorka wykorzystała wiedzę źródłową.

³⁸ Hanna Chrzanowska, „Ksiądz Baudouin”, *Pielęgniarka Polska*, nr 9–10, 1938, 307–318; eadem, „Miłosierdzie Skargi”, *Pielęgniarka Polska*, nr 12, 1936, 217–226.

Sytuacja wojenna i okupacja, począwszy od 1939 r., miały tragiczny wymiar, przynosząc śmierć osób najbliższych Chrzanowskiej. Historia i polityka po raz kolejny miały wpływ na jej losy. W czasie kampanii wrześniowej w Warszawie zginął jej brat stryjeczny Andrzej Chrzanowski. Wskutek ran śmierć poniosła ciotka Z. Szlenkierówna. W styczniu 1940 r. w obozie Sachsenhausen umarł I. Chrzanowski, ukochany ojciec³⁹. W kwietniu tego samego roku w Katyniu został rozstrzelany oficer Wojska Polskiego Bohdan Chrzanowski, starszy brat Hanny⁴⁰. Następnie w Łodzi w obozie przesiedleńczym z wycieńczenia umarła Maria Wydźga, siostra Wandy Joanny Chrzanowskiej. Śmierć poniosły także jej synowa i wnuczka, a syn, Jan Wydźga, zginął w ZSRR. W powstaniu warszawskim w 1944 r. został rozstrzelany Karol Stanisław Szlenkier, brat Wandy Joanny. Wkrótce zginęła też jego żona, Halina. Mimo dotkliwych strat członków rodziny H. Chrzanowska nie zaprzestała działalności dla dobra społecznego. Podczas okupacji pracowała w Dziale Opieki nad Uchodźcami i Wysiedlonymi w Krakowie, organizując szkolenia sanitariuszek. Uczyla opieki nad osobami, które odniosły rany w warunkach wojennych, ponadto prowadziła zajęcia dydaktyczne dla ochotniczek do pracy z uchodźcami. Troszczyła się także o dzieci pozbawione rodzinnej opieki.

Wraz ze zmianami ustrojowymi w Polsce Ludowej umocniła działalność edukacyjną. Wzięła udział w reaktywacji krakowskiej szkoły pielęgniarek. W 1946 r. w ramach rocznego stypendium UNRRA wyjechała do Stanów Zjednoczonych Ameryki, żeby zapoznać się z tamtejszym modelem pielęgniarstwa społecznego, szpitalnego oraz z metodyką kształcenia higienistek szkolnych. W roku 1950 na zlecenie Ministerstwa Zdrowia podjęła terenowe badania ankietowe, w ramach których jeździła do szkół w różnych częściach Polski, by uzyskać wiedzę o edukowaniu pielęgniarek. W latach 1957–1958 kierowała Szkołą Neuropsychiatryczną w Kobierzynie. W następstwie decyzji ministerialnej o likwidacji placówki kobierzyńskiej powróciła do Krakowa i przeszła na wcześniejszą emeryturę.

³⁹ Władysław Folkierski i Jan Hulewicz, „Ignacy Chrzanowski”, w: Adam Ordega, Tymon Terlecki (red.), *Straty kultury polskiej 1939–1944. Praca zbiorowa*, t. 2, (Glasgow: Książnica Polska, 1945), 17–55.

⁴⁰ Andrzej Krzysztof Kunert, *Katyni: ocalona pamięć*, (Warszawa: Świat Książki, 2010), 216–217.

Nie pozostała w stanie spoczynku. Nadal pogłębiała wiedzę o nowoczesnej praktyce pielęgniarstwa, przeznaczonej dla osób świeckich i zakonnych. W 1960 r. opublikowała książkę pt. *Pielęgniarstwo w otwartej opiece zdrowotnej*, w której usystematyzowała i wzmocniła praktyczną wiedzę o opiece nad chorymi, o zintegrowaniu pracy pielęgnacyjnej ze wsparciem dla ich rodzin⁴¹. Wbrew oficjalnej doktrynie państwowej Polski Ludowej propagowała ideę duchowego dobrostanu pacjentów. W tym samym roku przed Wielkanocą wraz z nią obłożnie chorych odwiedził biskup Karol Wojtyła, którego zainteresowała myśl holistycznego podejścia do pacjenta, wyrażonego troską o stronę fizyczną i sferę ducha. Takie odwiedziny stały się następnie corocznym zwyczajem. Hanna Chrzanowska kontynuowała działalność pogłębiającą religijny wymiar pomocy dla osób wykluczonych z powodu stanu zdrowia. Była organizatorką nowatorskiej opieki parafialnej nad obłożnie chorymi i samotnymi. W tym wypadku użyteczna była współpraca z biskupem Wojtyłą oraz księdzem Ferdynandem Machayem⁴². Z inicjatywy Chrzanowskiej stworzone zostały możliwości odprawiania mszy w domach chorych⁴³. W 1964 r. pierwszy raz zorganizowane zostały rekolekcje chorych w Trzebini. Wprowadziła zwyczaj zanoszenia chorym potraw wigilijnych, przygotowanych w kuchni zakonnej, dbała o wręczanie paczek świątecznych czy drobnych podarunków imieninowych.

Realizowała model otwartego pielęgniarstwa. Była prekursorką hospicjum domowego, żeby nie każdy chory musiał trafiać do zakładów zamkniętych, ale mógł pozostać w znanym sobie otoczeniu. Zalecała, by pacjentem domowym zajmowało się po dwóch wolontariuszy, aby zachować ciągłość opieki. Jej spostrzeżenia były praktyczne, a jednocześnie świadczyły o dbałości o dobrostan

⁴¹ Hanna Chrzanowska, *Pielęgniarstwo w otwartej opiece zdrowotnej*, (Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1960). Książka była następnie wznawiana.

⁴² Marzena Florkowska, *Moja siła – w was! W 29. rocznicę wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową, 50. rocznicę powstania pielęgniarstwa parafialnego i 40. rocznicę śmierci księdza infułata Ferdynanda Machaya*, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007); Stanisław Rospond, *Błogosławiona Hanna Chrzanowska*, (Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 2018).

⁴³ Izabela Ćwiertnia, „Idea pielęgniarstwa rodzinnego w działalności Hanny Chrzanowskiej”, *Pismo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych*, t. 101, 2011, 18–24; Helena Matoga, *W kręgu opiekuńczego czepka. Błogosławiona Hanna Chrzanowska*, (Kraków: Wydawnictwo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych im. Hanny Chrzanowskiej, 2020).

podopiecznych, przykładowo, na warsztatach dla studentów, przypominała, żeby podczas porządkowania domu chorego niczego nie zmieniać, by miał poczucie własnej podmiotowości⁴⁴. Na podstawie jej zapisków osobistych można zauważyć nieustanną dążność do samodoskonalenia. Stale zadawała pytanie o to, co było w pielęgniarstwie najważniejsze, i każdorazowo definiowała swoją obecność w zawodzie, który był powołaniem z uświadomioną myślą, żeby „wystąpiło na pierwszy plan łóżko z cierpiącym człowiekiem”⁴⁵. W gronie jej współpracownic i uczennic były: Helena Matoga, Alina Rumun, Zofia Szlendak-Cholewińska, kontynuatorki i propagatorki pielęgniarstwa otwartego, środowiskowego, społecznego.

W 1966 r. pogorszył się stan jej zdrowia. Przeszła operację w związku z chorobą nowotworową, ale nie utraciła pogody ducha. Kontynuowała działania, dzięki którym stała się „sumieniem środowiska pielęgniarek”⁴⁶. Jeszcze 12 lutego 1973 r. wzięła udział w spotkaniu Dyrektorów Diecezjalnych Duszpasterstwa Dobroczynności. Wygłosiła wówczas referat pt. *Apostolstwo świeckich w opiece nad chorym*. Zmarła 29 kwietnia 1973 r. w Krakowie. Pogrzebowi 2 maja przewodniczył kardynał Karol Wojtyła. Starania o jej beatyfikację rozpoczęły się w latach 90. z inicjatywy Katolickiego Stowarzyszenia Pielęgniarek i Położnych. Znaczenie miała aktywność Zofii Szlendak-Cholewińskiej, która dzięki wstawnictwu Hanny Chrzanowskiej doznała cudu uzdrowienia z ciężkiej choroby. Beatyfikacja nastąpiła 28 kwietnia 2018 r. w Łagiewnikach. Mszę w imieniu papieża Franciszka poprowadził legat papieski kardynał Angelo Amato.

Współczesna biografistyka widzi w Hannie Chrzanowskiej wybitną uczestniczkę procesu kształtowania humanizmu ekologicznego, którego wyznacznikiem jest poszanowanie jednostki ludzkiej jako elementu troski o całe środowisko przyrodnicze. Z jej tekstów autorskich wynika, że uczyła, a nie pouczała, o rodzinie, pacjentach i powołaniu, ale też o poczuciu humoru i anegdotycznym

⁴⁴ Grzegorz Godawa, „Idea opieki domowej bł. Hanny Chrzanowskiej realizowana w hospicjum domowym”, *Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne*, nr 3, 2019, 237–241; Adam Boniecki, „Krakowska pielęgniarka będzie beatyfikowana”, *Tygodnik Powszechny*, nr 5, 2018, 1.

⁴⁵ Hanna Chrzanowska, „Z «Pamiętnika». Fragmenty”, *Znak*, nr 2–3, 1977, 267.

⁴⁶ Eadem, *Rachunek sumienia pielęgniarki*, (Warszawa: Naczelna Izba Pielęgniarek, 2020).

ujmowaniu niektórych życiowych zagadnień⁴⁷. Odnajdowała się w gronie różnych osób, wśród których były pielęgniarki świeckie i zakonne, znajdowali się tam również księża i klerycy, studenci, ale nade wszystko chorzy, cierpiący, słabi, wykluczeni, dla których miała wyrozumienie i wytrwałość⁴⁸. Jej empatyczność była kontrastowana z doświadczeniem niedoli jednostek i grup, pozbawionych wsparcia. Stykała się przecież z ludzką nędzą moralną i materialną, z głodem i brudem (dosłownym i metaforycznym), doświadczyła zderzenia z rzeczywistością pacjentów chorych psychicznie, ale też osób pozbawionych wyższej uczuciowości bądź wykazujących się bezradnością wobec życiowych problemów.

Mimo przebywania w warunkach skrajnych dbała o swój wizerunek, co zostało upamiętnione na fotografiach oraz we wspomnieniach, w których jawiła się jako postać wytworna, dama znająca się na literaturze i sztuce, pielęgnująca kulturę języka polskiego, dbająca o rzeczową argumentację w dyskusjach prywatnych bądź publicznych. Jednak przede wszystkim była „dumą miłosierdzia”⁴⁹. W memuarach utrwalił się obraz osoby zdystansowanej do siebie, autoironicznej, z poczuciem humoru opiniującej swoją pozycję. Gdy pisała: „Rysopis: Gęba niegdyś piękna. Włosy niegdyś blond. Wykształcenie: niższe. Zawód: posługaczka oraz pośredniczka od wszystkiego. Charakter: pogodny skąpiec i dusigrosz. Zainteresowania: «Kobra» i Synod”, nie było wątpliwości, że taki opis sporządził ktoś, kto nie musiał zabiegać o uznanie ani troszczyć się o społeczny odbiór⁵⁰. Była autentyczna, gdy żartowała z własnego dorobku duchowego czy wyglądu fizycznego. Wolała o sobie pisać z humorem, a nie z patosem, co zresztą korelowało z jej podejściem do pielęgniarstwa uprawianego bez czułościowości, „żelazną ręką w aksamitnej rękawiczce”.

⁴⁷ Eadem, *Drogowskazy*, (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2018); Marzena Florowska (oprac.), *Radość dawania: Hanna Chrzanowska we wspomnieniach, listach, anegdotach*, (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2010).

⁴⁸ „Chorzy o Hannie Chrzanowskiej (w dziesiątą rocznicę śmierci)”, *Tygodnik Powszechny*, nr 20, 1983, 8; Helena Matoga, „Moja mistrzyni”, w: Michał Drożdż (red.), *Dostrzegać człowieka. Etyczna moc w wychowaniu*, (Tarnów: Artusgraf, 2019), 145–146.

⁴⁹ Kazimiera Zahradniczek, Helena Matoga i Tadeusz Wadas (red.), *Błogosławiona pielęgniarka Hanna Chrzanowska. Dama miłosierdzia*, (Kraków: Wydawnictwo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych im. Hanny Chrzanowskiej, 2019).

⁵⁰ Alina Rumun, „Hanna Chrzanowska”, 381.

Obecnie bada się biografię błogosławionej Hanny Chrzanowskiej w perspektywie autoetnografii z wykorzystaniem autorskiego doświadczenia procesów społecznych oraz kulturowych. Przy tej okazji podkreśla się jej pierwotne pozareligijne wychowanie do posługi bliźnim⁵¹. Jednocześnie była przecież orędowniczką zasilenia opieki nad chorymi zagadnieniami etyki religijnej⁵². Jej wizerunek jest kreślony z punktu widzenia nowych wyzwań, dlatego możliwe staje się postawienie pytania o to, „czym Hanna Chrzanowska zachwyca młodych?”⁵³.

Zakończenie

Biografia niezwykła oznacza, że dotyczy postaci nietuzinkowej. Jej niezwykłość w wypadku Hanny Chrzanowskiej wynika z kilku właściwości. Po pierwsze, jest interesująca dla pasjonatów historii najnowszej, ponieważ odzwierciedlają się w niej dzieje dwudziestowiecznej Polski. Po drugie, pozwala pokazać znaczenie pochodzenia z rodziny o zróżnicowanym rodowodzie etnicznym, kulturowym, światopoglądowym, gdzie żarliwy katolicyzm współistniał obok indyferentyzmu religijnego. Po trzecie, daje szansę na wspólnotę emocji, gdy biograf i obiekt zainteresowania naukowego współtworzą ujednolicony typ oglądu świata. Po czwarte, uwidacznia Hannę Chrzanowską jako wzorzec moralny. Bohaterka jawi się jako osoba charyzmatyczna, o niezwykłym potencjale intelektualnym, artystycznym, zawodowym. Kwintesencję biografii niezwyklej stanowi postać błogosławionej Kościoła katolickiego, co zachęca do wydobywania ze źródeł wiedzy służącej wykazaniu linii *sacrum*, a więc drogi dochodzenia do świętości.

Fascynacja postacią mogła czasem przerodzić się w ekscytację, bo przecież Hanna Chrzanowska była postacią niezwykłą w każdym aspekcie swojego życia. Była wzorcem wychowawczym,

⁵¹ Andrzej Kielian, „Hanna Chrzanowska wobec wyzwań etycznych antropocenu – znaczenie postaci”, w: Klaudia Cymanow-Sosin, Łukasz Piórkowski (red.), *Trzy kobiety – trzy drogi: patriotyzm jako misja uniwersytetu*, (Kraków-Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów 2024), 113–130; Magdalena Szpunar, „Kłopoty z autoetnografią. Pomiędzy metodą, techniką a sobapisaniami”, *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2026, 95–115.

⁵² Grzegorz Godawa i Łukasz Ryszka, „Pedagogiczny wymiar działalności błogosławionej Hanny Chrzanowskiej (1902-1973)”, *Seminare*, nr 1, 2020, 61–74.

⁵³ Marzena Florkowska, „Święci się starzeją. Czym Hanna Chrzanowska zachwyca młodych?”, w: Michał Drożdż (red.), *Dostrzegać człowieka*, 169–178.

użytecznym w pedagogice narodowej. Ale też miała cechy pożądane do wykreowania i upowszechniania ideału heroizmu codziennego. W jej postaci uwidoczniły się ponadstandardowe cechy intrygujące badacza jak przestrzeganie deontologii zawodowej, tworzenie i upowszechnianie standardów etycznych. Harmonijnie łączyły się z poczuciem humoru osoby pogodnej, dowcipnej, umiejącej żartować z siebie i z warunków, w jakich przebywała. W takim wypadku rygoryzm naukowy zabezpieczał przed ryzykiem utożsamienia z postacią poddawaną biografistycie. Pozwalał na refleksję nad dokonaniem Hanny Chrzanowskiej, której niezwykłość można udokumentować w kontekście dat, wydarzeń oraz otoczenia społecznego.

Bibliografia

Źródła

- Św. Augustyn, *Wyznania*, przeł. Zygmunt Kubiak, (Kraków: Znak, 1995).
- Boniecki, Adam. „Córkę dali na pielęgniarkę”, *Tygodnik Powszechny*, nr 26, 2010, 1.
- Boniecki, Adam. „Krakowska pielęgniarka będzie beatyfikowana”, *Tygodnik Powszechny*, nr 5, 2018, 1.
- „Chorzy o Hannie Chrzanowskiej (w dziesiątą rocznicę śmierci)”, *Tygodnik Powszechny*, nr 20, 1983, 8.
- Chrzanowska, Hanna. *Drogowskazy*, (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2018).
- Chrzanowska, Hanna. „Ksiądz Baudouin”, *Pielęgniarka Polska*, nr 9–10, 1938, 307–318.
- Chrzanowska, Hanna. *Miłosierdzie Skargi*, (Kraków: Krakowskie Zakłady Graficzne i Wydawnicze, 1936).
- Chrzanowska, Hanna. „Miłosierdzie Skargi”, *Pielęgniarka Polska*, nr 12, 1936, 217–226.
- Chrzanowska, Hanna. *Pamiętniki, listy, notatki*, oprac. Alina Rumun, Marzena Florkowska, (Kraków: Wydawnictwo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych im. Hanny Chrzanowskiej, 2018).
- Chrzanowska, Hanna. *Pielęgniarstwo w otwartej opiece zdrowotnej*, (Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1960).

- Chrzanowska, Hanna. *Rachunek sumienia pielęgniarki*, (Warszawa: Naczelna Izba Pielęgniarek, 2020).
- Chrzanowska, Hanna. „Szpitale w Londynie”, *Pielęgniarka Polska*, nr 2, 1938, 39–45.
- Chrzanowska, Hanna. „Z «Pamiętnika». Fragmenty”, *Znak*, nr 2–3, 1977, 267.
- Chrzanowska, Hanna i Teresa Kulczyńska (red.), *Zabiegi pielęgniarskie*, (Kraków: Polskie Stowarzyszenie Pielęgniarek Zawodowych w Warszawie, 1938).
- Chrzanowski, Bohdan. *Podstawy logiczne „Analityki” Trentowskiego*, (Kraków–Warszawa: Polska Akademia Umiejętności, 1930).
- Florkowska, Marzena. *Kraków od podszewki. Śladami Hanny Chrzanowskiej*, (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2018).
- Florkowska, Marzena. „Wnosił jasną smugę humoru. Profesor Ignacy Chrzanowski we wspomnieniach”, *Alma Mater*, nr 92, 2007, 29–33.
- Florkowska, Marzena (oprac.), *Radość dawania: Hanna Chrzanowska we wspomnieniach, listach, anegdotach*, (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2010).
- Folkierski, Władysław i Jan Hulewicz. „Ignacy Chrzanowski”, w: Adam Ordęga, Tymon Terlecki (red.), *Straty kultury polskiej 1939–1944. Praca zbiorowa*, t. 2, (Glasgow: Książnica Polska, 1945), 17–55.
- Grzymała-Siedlecki, Adam. „Książka i scena”, *Kronika Polski i Świata*, nr 7, 1938, 11.
- „Ignacy Chrzanowski wyklada zagranicą”, *Kurier Poznański*, nr 147, 1937, 8.
- (jota). „Tak widziałem Italię”, *Kurier Poznański*, nr 528, 1937, 3.
- Matoga, Helena. „Moja mistrzyni”, w: Michał Drożdż (red.), *Dostrzec człowieka. Etyczna moc w wychowaniu*, (Tarnów: Artusgraf, 2019), 145–146.
- Matoga, Helena. *W kręgu opiekuńczego czepka. Błogosławiona Hanna Chrzanowska*, (Kraków: Wydawnictwo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych im. Hanny Chrzanowskiej, 2020).
- Osiecka, Agnieszka. „Bez tytułu”, *Myśl Narodowa*, nr 27, 1939, 406.
- Osiecka, Agnieszka. *Klucz niebieski*, (Warszawa: wydawca nieznanym, 1934).

- Osiecka, Agnieszka. *Krzyż na piaskach*, (Warszawa: Biblioteka Polska, 1938).
- Osiecka, Agnieszka. „Pocieszycielko nasza”, *Myśl Narodowa*, nr 47, 1938, 725.
- Osiecka, Agnieszka. „Wilga woła o świcie”, *Myśl Narodowa*, nr 24, 1939, 361.
- Rospond, Stanisław. *Błogosławiona Hanna Chrzanowska*, (Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 2018).
- Rumun, Alina. „Hanna Chrzanowska”, w: Bohdan Bejze (red.), *Chrześcijananie*, (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1978), 346–438.
- Zahradniczek, Kazimiera, Helena Matoga i Tadeusz Wadas (red.), *Błogosławiona pielęgniarka Hanna Chrzanowska. Dama miłosierdzia*, (Kraków: Wydawnictwo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych im. Hanny Chrzanowskiej, 2019).
- Zamorski, Jan. „Książki nadesłane. Agnieszka Osiecka, *Krzyż na piaskach*. Powieść”, *Hasło Polki*, nr 3, 1938, 7.
- Żeleński-Boy, Tadeusz. *Brązownicy*, (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1930).

Opracowania

- Buisine, Alain. „Biofictions”, *Revue des Sciences Humaines. Le Biographique*, nr 224, 1991, 7–13.
- Chwalba, Andrzej. *Wisła. Biografia rzeki*, (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2023).
- Cywiński, Bohdan. *Rodowody niepokornych*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010).
- Ćwiertnia, Izabela. „Idea pielęgniarstwa rodzinnego w działalności Hanny Chrzanowskiej”, *Pismo Małopolskiej Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych*, t. 101, 2011, 18–24.
- Dajnowicz, Małgorzata i Maria Bauchrowicz-Tocka. „Biografie znane i nieznane w rzeczywistości PRL. Bohaterki tekstów i ich wizerunek upowszechniany w periodyku dla kobiet «Zwierciadło» (1957–1989)”, *Biografistyka Pedagogiczna*, nr 4, 2025, 63–82.
- Dubas, Elżbieta. „Wokół biografii rodzinnej i jej badania. Refleksje wprowadzające”, w: Elżbieta Dubas, Arkadiusz Wasiński, Aneta Słowik (red.), *Biografie rodzinne i uczenie się*, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021), 15–25.
- Dubas, Elżbieta i Justyna Sztobryn-Bochomulska. „Wokół sytuacji trudnych w biografii – wprowadzenie”, w: Elżbieta Dubas,

- Justyna Szto Bryn-Bochomulska (red.), *Sytuacje trudne w biografii*, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2025), 7–10.
- Dziedzic, Małgorzata. „Hanna Chrzanowska. Biografia niepospolitej pielęgniarki na tle epoki. W kręgu patriotycznej powinności i trudnych wyborów”, cz. 2, *Niepodległość i Pamięć*, nr 4, 2017, 165–194.
- Florkowska, Marzena. *Moja siła – w was! W 29. rocznicę wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową, 50. rocznicę powstania pielęgniarstwa parafialnego i 40. rocznicę śmierci księdza infułata Ferdynanda Machaya*, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007).
- Florkowska, Marzena. „Święci się starzeją. Czym Hanna Chrzanowska zachwyca młodych?”, w: Michał Drożdż (red.), *Dostrzegać człowieka. Etyczna moc w wychowaniu*, (Tarnów: Artusgraf, 2019), 169–178.
- Godawa, Grzegorz. „Idea opieki domowej bł. Hanny Chrzanowskiej realizowana w hospicjum domowym”, *Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne*, nr 3, 2019, 237–241.
- Godawa, Grzegorz i Łukasz Ryszka. „Pedagogiczny wymiar działalności błogosławionej Hanny Chrzanowskiej (1902–1973)”, *Seminarium*, nr 1, 2020, 61–74.
- Grondas, Agnieszka i Katarzyna Waniek. „Metoda biograficzna w naukach społecznych – trendy i kontrowersje: Wstęp”, *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2026, 3–8.
- Kachocka, Izabela i Jerzy Janiuk. „Przemiana duchowa Hanny Chrzanowskiej”, w: Bożena Urbanek (red.), *Zawód pielęgniarki na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, (Warszawa: Wydawnictwo Makmed, 2008), 169–176.
- Kaniowska, Katarzyna, Kaja Kaźmierska, Sławomir M. Nowinowski i Rafał Stobiecki. „Różne oblicza biografistyki”, *Łódzkie Studia Etnograficzne*, nr 64, 2025, 175–193.
- Karkowska, Magda. *Biografia i tożsamość. Wybrane zagadnienia teoretyczne*, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2025).
- Kielian, Andrzej. „Hanna Chrzanowska wobec wyzwań etycznych antropocenu – znaczenie postaci”, w: Klaudia Cymanow-Sosin, Łukasza Piórkowski (red.), *Trzy kobiety – trzy drogi: patriotyzm jako misja uniwersytetu*, (Kraków–Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2024), 113–130.
- Kunert, Andrzej Krzysztof. *Katyń: ocalona pamięć*, (Warszawa: Świat Książki, 2010), 216–217.

- Maj, Ewa. *Dziennikarki prasy dla kobiet w Polsce 1918–1939. Portret zbiorowy na podstawie publicystycznego samoopisu*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020).
- Maurois, André. *Aspects de la biographie*, (Paris: Au Sans Pareil, 1928).
- Milecka, Dorota, Elżbieta Garwacka-Czachor i Anna Szafran. „Zofia Szlenkier – polska Florence Nightingale”, w: Edward Białek, Sylwia Anna Krzemińska, Marcin Miodek, Krzysztof Prętki (red.), *Kobiety i medycyna. Rozprawy i szkice z historii medycyny i literatury*, t. 2, (Wrocław: Quaestio, 2024), 99–127.
- Oktabiński, Krzysztof. *Śladami filantropów: rzecz o rodzinie Szlenkierów i ich podwarszawskiej wilegiaturze w XIX i XX wieku*, (Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2007).
- Olearczyk, Teresa Ewa. „Środowisko wychowawcze rodziny Hanny Chrzanowskiej”, w: Elżbieta Osewska, Józef Stala (red.), *Rodzina w społeczeństwie – relacje i wyzwania*, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, 2019), 251–266.
- Shaw, Julia. *Oszustwa pamięci*, przeł. Anna Cichowicz, (Warszawa: Wydawnictwo Amber, 2022).
- Strachey, Lytton. *Eminent Victorians*, (London: Chatto and Windus, 1929).
- Szenajch, Władysław. *Florencja Nightingale i Zofia Szlenkierówna*, (Warszawa: Lekarski Inst. Naukowo-Wydawniczy, 1946).
- Szpunar, Magdalena. „Kłopoty z autoetnografią. Pomiedzy metoda, techniką a sobapisaniem”, *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2026, 95–115.
- Zuchniewicz, Paweł. *Siostra naszego Boga. Niezwykła historia Hanny Chrzanowskiej*, (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2017).